

Aut Manuscript unfol. 212 Lötter, in p. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

OPIS AUTOGRAFU KOPERNIKA DOKONANY PRZEZ ERWINA NOSTITZA W 1854 R.

„DE REVOLUTIONIBUS” POWSTAWALO W CIAGU 20 LAT. ZACHOWANY REKOPIS Z POPRAWKAMI PRZEKAZUJE WIERNIE WYSILEK TWORCZY AUTORA

ratione salua mente, nemo em conuentione allegabit
 & ut magnitudinis orbium multitudine ipse nichilominus ordo sphae-
 rarum sequitur in hunc modum: a primo capientes incipimus
 prima est sphaera immobilis stellarum fixarum
 supra omni est stellarum
 xam sphaera sphaera
 et omnia continis
 Ideo immobilis
 uempe uin
 ueris luna
 ad que
 mot
 ut
 at
 p
 o
 f
 i
 so
 re
 uerit
 omnia
 siderum
 corpora
 Nam quod
 aliquo modo illa
 etiam mutari existimat
 nos alia, rur die apparuit
 in deductione motus terrestris assignabimus causam. Sequit
 errantibus primus Saturnus: qui xxx anno sua complet circa
 ita post hunc supior discedit in reuolutione mobilis demit
 Mars uolo qui binnio reuoluit. Quartum in ordine anni reuolu-
 tio locum optinet: in quo terra cum orbe lunari tamq opusculo
 contineri dyemus. Quinto loco Venus nono mense reuoluitur

RYSunEK UKLADU PLANETARNEGO WYKONANY PRZEZ KOPERNIKA

REKOPIS KOPERNIKA Poddany ZOSTAL DROBIAZGOWEJ ANALIZIE PALEOGRAFICZNEJ, FILOLOGICZNEJ I MATEMATYCZNO-ASTRONOMICZNEJ

Trianguli datus datus omnibus lateribus datus anguly.
 Sicut trianguli a b c omnia latera data, ut omnia quoy
 angulos inueni. Aut em trianguli quoy latera habebit a
 quoda, uel omnia. Sicut ergo prima equalia a b a c
 Manifestum est, quod omnia semel subtrahuntur
 dupla operum equaliter. Sicut ipa b c. c. c. q. f. i. uenit
 frater in e figure, pp equali ratio distans a centro sphaere
 f. f. in sphaere circulo uenit d. r. quod patet p. in
 diffinitione terti. Euclydis et eius reuersione. sed p. reuersione
 eiusde libri. propo. d. e b angulus reuoluit in a b d plano.
 et d. e c semel hinc frater in plano a c d. f. g. h. e c est
 angulus inclinationis operum planorum p. in diffinitione
 uiderunt Eucly. que hoc modo inuenimus. Cum omni sub-
 tensa fuerit uelut linea b c. habebimus triangula uelut
 linea b c c. d. a. latera p. datus illa uenit reuersione.
 hinc p. uelut hinc fut omnia datus angulorum, et angulus
 b c c. habebimus q. f. i. uenit b a c sphaera, et uelut
 quoy p. p. datus. Quod est sphaera fuerit trianguli
 ut in secunda figura. manifestum est q. uelut hinc
 sub ipa semel hinc duplis semel hinc. Lineam uenit
 se tangit. Quonia si a c reuersione maior hinc
 ipa a b, sub ipa ac duplata semel hinc. q. f. c. f.
 cadet in frater. sin minor. signos erit. p. uenit
 ardet tales hinc propugnans reuersione. q. f. hinc
 a centro p. xv. terti. Euclydis. tunc aut ipa b c
 parallelus operum f. g. q. f. hinc operum and in
 f. g. h. d. uenit reuersione sphaera in f. g. h. d.
 et uenit hinc c. f. Manifestum est igitur q. e. f. f.
 angulus est reuoluit: uenit equalis ipa a b. ut
 e. f. c. d. uenit hinc reuersione c. f. dupl. hinc
 ac: omnia uelut. Erit igitur e. f. f. angulus
 sphaera ipa a b. ac uenit hinc. que datus omnia
 affequimus. Nam d. f. ad f. g. est hinc d. e. ad
 e. b. sphaera em sunt d. f. g. et d. e. b. trianguli. At
 in eade reuersione est omnia d. f. g. ad d. b. d. b. hinc omnia
 ipa d. f. in quoy hinc est d. c. sphaera.

+ datus ipa f. g. in ystem partib.
 q. b. etia f. c. data est.

QVAE CIRCA SIGNIFER

		hor.	min.	sec.	part.
Quadrilateri duarum f. i. sphaera uera	91 0	hor.	1 14	4	min.
Aufera	91 20	hor.	1 10	4	min.
Sequentiu duarum q. uocantur i. ym horca	97 40	hor.	2 40	4	max.
Australis a. i. sphaera	94 40	hor.	0 10	4	max.
In chela seu brachio australi	99 50	hor.	4 50	4	
In brachio septentrionali	91 40	hor.	11 50	4	
In extremo pedis borei	86 0	hor.	1 0	5	
In extremo pedis au. borei	90 30	hor.	7 30	4	max.
Stellar. non mag. quarta 7 quinta: nebulosae uera					
Circa Cancrum inferius					
Supra cubitum australis chelae	130 108 0	hor.	2 40	4	min.
Sequitur ab extremo em. de chelae	105 0	hor.	5 40	4	min.
Supra nebulosa duarum praedictarum	97 20	hor.	4 50	5	
Sequentis hinc	100 20	hor.	7 4	5	
Quatuor inferius, mag. quarta 2 quinta 2					
In naribus	101 40	hor.	10 0	4	
In hiatu	104 20	hor.	7 30	4	
In capite duarum borea	107 40	hor.	12 0	3	
Australis	107 30	hor.	9 30	3	max.
In ceruice triu borea	113 30	hor.	11 0	3	
Media	114 30	hor.	8 30	2	
Australis triu	114 0	hor.	4 30	3	
In pectore qua basilica i. uenit uenit borei	115 50	hor.	0 10	3	A
In pectore duarum australis	116 50	hor.	1 50	4	
Antecedes partu ea q. in ceruice	113 20	hor.	0 15	4	
In genu dextro prioru	110 40	hor.	0 0	5	
In genu dextro	117 30	hor.	3 40	4	
In genu sinistro interiori	122 30	hor.	4 10	4	
In genu sinistro	116 50	hor.	4 14	4	
In sinistria axilla	122 30	hor.	0 10	4	
In ventre triu antecedis	120 20	hor.	4 0	4	
Sequentiu duarum borea	126 20	hor.	5 20	4	

Zdjęcia: MACIEJ MUSIAL

WYDANIE Z RĘKOPISU „DE REVOLUTIONIBUS” jest osiągnięciem uczonych różnych specjalności a także mistrzów poligrafii. Na zdjęciu poniżej montażysta Józef Dymitrow

DRUK JAK RĘKOPIS

Doc. dr PAWEŁ CZARTORYSKI
Polska Akademia Nauk

Niedawno ukazał się tom pierwszy „Dzieł wszystkich” Mikołaja Kopernika w jubileuszowym wydaniu Polskiej Akademii Nauk. Tom zawiera barwną reprodukcję kopernikańskiego autografu dzieła „De revolutionibus”, poprzedzoną wstępem bibliologicznym doc. Jerzego Zatheya oraz przedmową wydawców do całej edycji. Zarówno wstęp bibliologiczny, jak i przedmowa wydawców ukazują się w trzech oddzielnych wersjach językowych: po łacinie, po polsku i po angielsku, cała edycja bowiem pomyślana jest jako trójjęzyczna, komentowane wydanie pism wielkiego astronoma.

Rękopis autorski Mikołaja Kopernika zachował się w doskonałym stanie, przekazując wysiłek twórczy autora znacznie wierniej niż drukowane wydanie: norymberskie z r. 1543 i bazylejskie z r. 1566. Poza wartością unikalnego zabytku ma on dla badań kopernikańskich istotne znaczenie.

Przede wszystkim jest autentycznym i pierwotnym przekazem i dlatego wszędzie tam, gdzie zachodzić mogą pytania i wątpliwości co do myśli i intencji autora, dostarcza odpowie-

dzi bezpośredniej, niezależnie od późniejszych obcych zmian czy poprawek. Najdobitniejszym przykładem tego jest fakt pominięcia przez pierwszego wydawcę norymberskiego i wszystkich jego następców aż do XIX wieku, autorskiego wstępu do książki pierwszej dzieła, określającego stanowisko autora wobec podstawowych zagadnień poznania naukowego.

Wstęp ten przywrócił dopiero Jan Baranowski, polski wydawca z roku 1854, który w przygotowaniu swej edycji pierwszy sięgnął do rękopisu. Rękopis obrazuje również twórczy wysiłek autora. Kopernik pisał swe dzieło przez przeszło dwadzieścia lat i w tym czasie wiele rzeczy zmieniał, poprawiał, rewidował. Autograf jest przeto bezpośrednim świadectwem tej pracy, zarówno co do ogólnego jej przebiegu, jak też co do szczegółowych pomyłek, poprawek, zmian, skreśleń i uzupełnień. Według zgodnej opinii uczonych stanowi on rodzaj ostatniego brulionu, względnie pierwszego czystopisu autorskiego. Nie jest przeto dziełem ostatecznie gotowym, zamkniętym, lecz egzemplarzem „ro-

đ.c. na str. 18

ZŁE I DOBRE NIEPOKOJE

d.c. ze str. 17

3

Jest z pewnością najgłębszym i najtrudniejszym problemem ludzi naszej epoki umiejętność doświadczania i akceptowania wymagań i perspektyw tego twórczego niepokoju, który jest warunkiem rozwoju cywilizacji i pełni oraz wartości ludzkiego życia. I jest naszym niepokojem czy ten „twórczy niepokój” będzie zwyciężał jako styl życia, godny uznania, czy będzie się upowszechniał.

Jak widzimy dziś warunki i przeszkody jego urzeczywistnienia? Widzimy je przede wszystkim jako konflikt między społeczeństwem elitarnym i demokratycznym, między sprowadzaniem jednostki ludzkiej do wymiarów sprawnego funkcjonariusza i rozwijaniem jej jako pełnej osobowości.

Nowoczesna cywilizacja jest cywilizacją zorganizowanej pracy, cywilizacją instytucji i biurokracji, cywilizacją zarządzania i kierowania. Ludzie mają w niej wyznaczone miejsca. Spełniają określone funkcje. Mają coś zrobić, za coś są odpowiedzialni. W wielu przypadkach ich życie pochłonięte jest całkowicie tym działaniem. Ale często rodzi się bunt przeciwko tym wyznaczeniom: jednostka pragnie żyć w pewien sposób, nie tylko zrobić coś określonym. Pragnie „egzystencji”, przeciwstawia się życiu, które jest pełnieniem funkcji. Ten konflikt między „funkcją” i „egzystencją” niszczy często zarówno to, co ludzie powinni czynić w społeczeństwie, jak i sam urok życia, jakie im zostało dane. Ten konflikt jest punktem wyjścia anarchicznego buntu przeciwko wymaganiom narzucającym pełnienie określonej funkcji, jak i źródłem przekonań, iż oddanie się jej całkowite, ofiarne i ascetyczne, aż do zatraty egzystencjalnej radości, jest powołaniem człowieka.

4

W tych warunkach kształtują się dwa style nowoczesnego życia. Pierwszy z nich wyrasta zarówno z burżuazyjnych tradycji racjonalizmu i utylita-

ryzmu oraz z oświeceniowej wiary w postęp jak i ze współczesnych doświadczeń, czerpanych z rozwoju nowoczesnej cywilizacji. Powstający z tych źródeł styl życia jest planowanym dążeniem do założonych celów, systematycznym realizowaniem zadań odcinkowych. Kategoria celów i środków, ujęcia teraźniejszości jako drogi wiodącej w przyszłość i przyszłości jako oddalającego się wciąż horyzontu, dyrektywy „dobrej roboty”, oplacalnej w wynikach, zgodnych z przewidywaniami i zamierzeniami — oto są główne elementy tego stylu życia.

Człowiek jest w nim oddany obiektywnej rzeczywistości, staje się elementem jej rozwoju, ogniwem w jej organizacji i instytucjonalizacji, wykonawcą jej tendencji wzrostu. Ale zarazem — dzięki tym schematom — planuje racjonalnie i korzystnie własne życie, ustala jego etapy i sukcesy. Ta pragmatyczna wizja świata ukazuje go jako rzeczywistość uporządkowaną i trwałą; ukazuje iż życie ludzkie jest w nią wmontowane aż do granic jego całkowitego „urzeczowienia”, ale że — właśnie dlatego — jest ono chronione przed niepokojącymi przeżyciami wewnętrznymi, przed psychiczną anarchią.

Można twierdzić, iż jest to życie powierzchniowe i ubogie, ale trudno nie widzieć, iż jest ono uporządkowane i zdyscyplinowane, zarówno w działaniach jak i w wykorzystywaniu uroków istnienia i materialnych dóbr nowoczesnej cywilizacji.

5

Drugi styl życia stanowi przeciwstawienie temu wszystkiemu. Zasadniczym terenem jest teraźniejszość, przeżywana podmiotowo jako chwile same w sobie ważne i samowystarczalne. Zasadniczym wymiarem tego życia są wewnętrzne, osobiste doświadczenia: światem jest tylko ta rzeczywistość, która do nas „mówi”, ta, która nam „odpowiada”. Rozległe granice świata i jego obiektywne struktury nie są ważne, jeśli znajdują się poza zasięgiem wewnętrznego

doświadczenia. Świat jest taki, jaka jest nasza jego interioryzacja, a nie odwrotnie. To człowiek — jak wiedzieli to już Grecy — jest miarą rzeczy; rzeczy nie są miarą człowieka.

Nawet jego własne życie nie może być ujmowane „obiektywnie” jako ogniwa łańcucha biograficznych zdarzeń, jako droga ku zamierzonym celom. Nie są ważne ani sytuacje, ani zadania, ani plany i projekty. Życie nie układa się w kategoriach celów i środków; jest ważne i wartościowe w tym, co stanowi jego aktualną treść, w tym, co jest doświadczeniem i przeżyciem, obrazem rzeczywistości i jej wyobrażeniem — subiektywnym, ale właśnie dlatego absolutnie słusznym, nieodwracalnym.

Życie staje się w ten sposób wielkim aktem ekspresji, gwałtownej i namiętnej, osobistej i nastrojowej, ale zarazem oddziałującej na innych i prowokującej do współbrzmienia, ekspresji będącej drogą do nowego typu wspólnoty, nieorganizowanej i nieformalnej, ale żywej i dynamicznej, „otwierającej” psychikę w dialogach, dyskusjach, spontanicznym teatrze, muzyce, poezji.

W ten sposób ta nowoczesna postawa nie tylko odrzuca obiektywne schematy organizacji i instytucjonalizacji życia, ale wyraża przeświadczenie — głębokie i intuicyjne — iż „życie prawdziwe” jednostek i społeczeństw nie jest wcale życiem celowych działań i utylitarnych zaspokojen potrzeb, lecz jest istnieniem, którego wartość i sens jedyny polega na przeżyciach i ich ekspresji.

Postawa ta nie prowadzi do pozytywnego programu rewolucji społecznej — ani jako strategii działania politycznego, ani jako utopijnej wizji — ponieważ wszelkie „programy”, a nawet wszelkie „nadzieje” są jej obce. Ale manifestuje swój sprzeciw wobec „uporządkowanego” życia, w którym panujące warstwy społeczeństwa organizują swe siły wzmocnienia władzy i podnoszenia poziomu zaspokojania potrzeb. Wbrew tym utylitarnym konformizmom postawa ta wyraża się — nie licząc się ani z okolicznościami, ani z przyszłością — odaniem się żywiołom ekspresji.

Toteż jeśli postawa pierwsza jest wyrazem ludzkiego liczenia się z koniecznością, choćby to nawet dokonywać się miało przez umiejętnę, opar-

te na nauce, wykorzystywanie jej praw, to postawa druga jest wyrazem przeświadczenia, iż egzystencją człowieka jest wolność, bo choćby realne warunki sprowadzały jej klęskę, nic i nigdy nie zdoła powstrzymać ani zmienić eksplozji ludzkich przeżyć.

6

Te dwa style nowoczesnego życia pozostają w konflikcie, ale zarazem wzajemnie się wzmocniają. Im bardziej zobiektywizowany i urzeczowiony staje się świat, w którym ludzie żyją, tym bardziej prowokuje on do buntu, który zamierza zniszczyć jego struktury; im silniejsza jest kontestacja, tym bardziej rygorystycznie utrwała się porządek panujący. Przeciwno społeczeństwu ludzi-robotów, przeciwko światu mieszcuchów i burżuazji, przeciwko schematom organizacji i władzy, która prowadzi do wojen i zniszczenia, przeciwko klasom opływającym w dostatki i znudzonym życiem podnosi się w krajach kapitalistycznych głos sprzeciwu i buntu. Ten głos jednak niczego nie obiecuje i żadna nowa wizja społecznego istnienia nie mobilizuje ludzi. Jest krzykiem uderzającym w ustalony porządek dni powszednich, okrutnych i niesprawiedliwych, a zarazem bezsensownych w gorączce wysiłku i nudzie powstającej mimo osiągniętych sukcesów. Bywa głosem rozpaczki na drogach bez wyjścia, bywa zawołaniem wielkiej zabawy na ruinach świata.

Jakie są możliwości, aby w tym pierwszym stylu nowoczesnego życia przewyciężyć uległość ludzi wobec rzeczy, powodującą ztratę humanistycznych treści ich życia, przełamać więzy, ograniczające człowieka do wymiarów producenta i konsumenta? Jakie są możliwości, aby w tym drugim stylu życia opanować anarchizującą tendencję buntu, protestu, przekory, jak również skłonności do pustej rozrywki i zabawy „chwilą”? Czy można zabezpieczyć życie w pierwszym przypadku przed nudą a w drugim przed znulaniem? Czy można odnaleźć inne wartości życia niż te, jakich dostarczają — w pierwszym stylu — środki pobudzające energię, a w drugim narkotyki, które intensyfikują przeżycia?

Te pytania prowadzą do zasadniczego

DRUK JAK RĘKOPIS

d.c. ze str. 13

boczym”, na którym autor nanosił ze swych nie dochowanych wcześniejszych notatek i brulionów teksty mające już pozostać w dziele, lecz ulegające stale pewnym modyfikacjom i poprawkom — w miarę jak posuwała się praca. Wiemy o tym dzięki temu, że rękopis złożony jest z czterech rodzajów papieru, oznaczonych czterema rodzajami znaków wodnych, czyli filigranów, które według metod przyjętych przy badaniu dawnych rękopisów datować można kolejno na okres rozciągający się od wczesnych lat dwudziestych do późnych lat trzydziestych szesnastego wieku. Datowanie według filigranów potwierdzone jest datami własnych obserwacji astronomicznych, które przytacza Kopernik. Dalszy wgląd w konstrukcję rękopisu daje analiza jego składek obejmujących zazwyczaj po pięć podwójnie złożonych arkuszy papieru.

Stwierdzić można przy tym, że autor usuwał niektóre dawniej zapisane karty i zastępował je nowymi, względnie — że dodawał nowe arkusze do dawniej zapisanych składek. Rękopis zawiera łącznie 21 składek obejmujących 213 obustronnie zapisanych kart, a zatem 426 stron.

Ciekawe aspekty pociąga za sobą badanie pisma Kopernika. Posługiwać się przy tym można trzema rodzajami dowodzenia: argumentacją paleograficzną, filologiczną i matematyczno-astronomiczną. Analiza paleograficzna polega na porównaniu poszczególnych liter i sposobu łączenia ich ze sobą w słowa czy zdania. Argumentacja filologiczna wskazuje na pewne indywidualne właściwości językowe używanej przez Kopernika łaciny. Analiza astronomiczno-matematyczna dotyczy treści naukowej dzieła wskazując na sposób pracy,

który dobitnie świadczy o stałej inderencji autorskiej. Na przykład, gdy mamy do czynienia ze skreśloną i poprawioną liczbą, nie wystarczy przyjąć nowej wartości, lecz należy sprawdzić, która z dwóch liczb jest rzeczywiście prawidłowa, a następnie zbadać, jaką wielkością posługiwał się autor w toku swych dalszych obliczeń. Do tych argumentów dodać można jeszcze wyniki badań porównawczych. Okazuje się bowiem, że w gronie Kapituły Warmińskiej, w którym przebywał i tworzył Kopernik, tylko bardzo nieliczni używali — tak jak on — tak zwanej „humanistycznej kursywy”, podczas gdy pismo większości kanoników i osób z nimi związanych zbliżone było jeszcze do średniowiecznych wzorów. Dlatego autograf Kopernika wyróżnia się zdecydowanie spośród innych rodzajów odrębnego pisma używanego w tym samym środowisku.

Mamy przeto przed sobą egzemplarz, którym z górą przez dwa dziesiątki lat posługiwał się Kopernik w swej bieżącej pracy, który był czystopisem i brulionem zarazem, który służył do utrwalenia myśli w ich wykończonych

już postaci, aczkolwiek autor stale powracał wstecz, korygował, uzgadniał, poprawiał. Wszystko wskazuje na to, że z egzemplarzem tym Kopernik nie rozstał się w momencie, gdy zapadła decyzja wydania dzieła drukiem, brak bowiem w rękopisie śladów pracy zecerów i drukarzy. Dlatego przyjmuje się, że pod koniec życia Kopernika, w czasie pobytu Jerzego Joachima Retyka we Fromborku, z rękopisu sporządzono odpis — dzisiaj nie zachowany, który Retyk przekazał norwimberskim wydawcom i który służył za podstawę przy druku pierwszego wydania dzieła.

Nasz autograf natomiast dopiero po śmierci Kopernika przeszedł również w ręce Retyka. Ten ostatni, po krótkiej karierze profesorskiej w Lipsku, osiadł na wiele lat w Krakowie, przenosząc się pod koniec życia do Koszyc. Po jego śmierci kolejnym właścicielem zabytku stał się uczeń Retyka, Walenty Otho, który zakończył swą karierę jako profesor uniwersytetu w Heidelbergu, gdzie rękopis stał się własnością innego profesora, Jakuba Christmanna. Zapewne jego staraniem w roku 1603 opraviono prze-

problemu nowoczesnych ludzi, problemu zaangażowania. Rozwój nowożytnej Europy wprowadził ludzi na drogi wolności, rozumianej jako ich uwalnianie od autorytetów i więzów różnego rodzaju: od władzy Kościoła i wyobraźni religijnych, od przymusów stanowych form życia, od panowania absolutnych władców. Ten proces uwalniania, wzmacniany przez liberalizm kapitalistycznej gospodarki, przez silne ruchy migracyjne XIX wieku emancypował jednostkę z tradycyjnych wspólnot, pozwalał jej — w granicach jej materialnych możliwości — żyć „na własną rękę”.

Jak korzystano z tej wolności? Czym obdarzała ona naprawdę ludzi? Zauważono już dawno, że ta „wolność od czegoś” nie stawała się wcale „wolnością ku czemuś”.

Ostatnio neopsychoanaliza podjęła z całą uwagą ten problem. Z tego punktu widzenia Fromm analizował nowoczesne mechanizmy ucieczki przed ciężarem wolności. Jedną z takich prób miał być akces do ideologii hitlerowskiej, obiecującej opiekę Wodza, drugą — konformistyczne uczestnictwo w masowej demokracji amerykańskiej, uległość wobec anonimowych, ale obowiązujących w niej wzorów życia. Na obu tych drogach ucieczki jednostka przestawała być sobą, oddawała się w niewolę.

Czy istnieje możliwość zablokowania tych dróg ucieczki? Czy można wieść, iż człowiek „wytrzyma” wolność, jaką został obdarzony i że ją uczyni świadomie przyjmowanym typem życia?

Pozytywna odpowiedź na te pytania zakłada urzeczywistnienie twórczych aspiracji ludzkiej natury, twórczości, która likwiduje zarówno obawy i lęki jak i samotność, twórczości, w której

osobowość odnajduje drogę do wspólnoty, a wspólnota nie niszczy osobowości człowieka.

Ta wyższa postać wolności jest wolnością „ku czemuś” i możliwa się staje tylko dzięki zaangażowaniu ludzi w służbę określonym wartościom. Zaangażowanie wiąże ludzki świat obiektywny i wspólny z ludzkim światem jednostkowym i podmiotowym; jest zawsze zaangażowaniem czyimś i w czymś.

Wokół tych spraw koncentruje się współczesna problematyka wychowawcza w jej najgłębszym znaczeniu. Wychowanie bowiem nie może przestać na wyćwiczeniu sprawności i umiejętności, na wytworzeniu pożądanego stereotypu postępowania, na ukształtowaniu techniki przystosowania. W nowoczesnej cywilizacji, która stwarza ludziom sytuacje nowe i trudne, która wymaga od ludzi świadomego i odpowiedzialnego rozwiązywania nowych problemów, niezbędne jest wychowanie sięgające głębiej w życie człowieka, mobilizujące go trwale do pożądanego społecznie działania, zakładające w nim podstawy integracji i zaangażowania.

To głębsze wychowanie musi dać odpowiedź na podstawowe pytanie o sens ludzkiego życia i musi dać tę odpowiedź nie tylko w trybie filozoficznych rozważań, ale również i w rzeczywistym ukształtowaniu odpowiedniego sposobu istnienia. Najtrudniejsza problematyka nowoczesnego człowieka dotyczy właśnie tej sprawy transmisji wielkich koncepcji ideologicznych do powszedniego życia ludzi, ich rzeczywistych doświadczeń wewnętrznych, ich autentycznych motywów działania.

BOGDAN SUCHODOLSKI

UFAM, ŻE MAMY SZANSE

d.c. ze str. 17

Teraz muszę być szczerzy ryzykując wzniecenie „ideologicznego” sporu z czytelnikami „Polski”. Nieważne jak bardzo razi mnie osobiście przedkładanie przemocy nad trzeźwość dyskusji (szczególnie w społeczeństwie, gdzie istnieje ciągle tolerancja) —

niepokój, spory publiczne, protesty i bardzo rozprzestrzeniona antywojenna działalność wielu odłamów narodu amerykańskiego — wszystkie te fakty upewniają mnie, że wiele idei, które są częścią naszego szczególnego politycznego dziedzictwa, po-

chowywane dotychczas luzem składki dzieła, na co doc. Jerzy Zathej w trakcie prowadzonych ostatnio badań znalazł niezmiernie interesujące dowody. Otóż przy zabiegach konserwatorskich w Bibliotece Jagiellońskiej rozklejono dawną oprawę rękopisu znajdującego w niej odbitki korektowe druku wydanego w Heidelbergu w r. 1603, a których ówczesny introligator użył jako makulatury wyściełającej wnętrze okładki.

Z kolei od wdowy po Christmannie nabył rękopis Jan Amos Komeński, znany czeski pedagog i uczonec, o czym informuje nas własnoręczny jego zapis na jednej z kart ochronnych dzieła. Od niego wreszcie, w nie wyjaśnionych bliżej okolicznościach autograf przeszedł na własność Ottona von Nostitza i wszedł w skład biblioteki ordynacji Nostitzów znajdującej się w XVII w. na zamku w Jaworze śląskim, a następnie w pałacu Nostitzów w Pradze. W wieku XVIII, poza paroma wzmiankami w inwentarzach tej biblioteki, rękopis nie budził większego zainteresowania, i dopiero około połowy XIX wieku stał się przedmiotem badań uczonych. Pierwszy — Jan

Baranowski, dyrektor warszawskiego obserwatorium astronomicznego i wydawca dzieł Kopernika w r. 1854 korzystał zeń dla swojej edycji i — jak wspomniano poprzednio — uzupełnił tekst „De revolutionibus” pominiętym w dawniejszych wydaniach początkowym fragmentem księgi I. Z tego też czasu pochodzi krótki opis rękopisu widniejący na jednej z jego kart ochronnych i podpisany przez ówczesnego właściciela biblioteki, Erwina Nostitza. Szerzej korzystali z rękopisu wydawcy toruńscy dzieł Kopernika w r. 1873, a Ludwik Antoni Birkenmajer pod koniec XIX w. pisząc swą podstawową pracę o Koperniku przeprowadził szczegółowe badania nad budową autografu.

W okresie II wojny światowej z rękopisu sporządzono światłodrukowe facsimile, które ukazało się w Monachium jako tom I niemieckiego wydania dzieł Kopernika. Wreszcie, gdy biblioteka Nostitzów została po II wojnie światowej upaństwowiona, Czechosłowacja w r. 1956 ofiarowała zabytek narodowi polskiemu, a rękopis umieszczony został w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Tam pod

zostaje nadal dla nas w mocy swej wagi. Te przynajmniej nie zostały całkowicie zniszczone przez współistnienie z mniej żywotnymi i bardziej złudnymi elementami. Nasi demonstranci są produktem społeczeństwa, które głosiło wolność i godność osobistą, choć zaprzeczało wolności wielu jednostek i ograniczało ją, a wolność i potęgę niektórych jednostek została osiągnięta kosztem innych. Pomimo sytuacji, kiedy to amerykańskie ideały rewolucyjne zostały użyte jako usprawiedliwienie agresji za granicą, niektóre zasady naszego życia politycznego mają swoją wartość, gdy się je stosuje w imię słusznych powodów w naszym kraju. Porównując z innymi, nasz system oświaty zawiera wiele elementów wolności, a ideałom naszego obecnego systemu politycznego i ekonomicznego udało się przeciwstawić całkowitemu wypaczeniu przez grupy społeczne, kryjące się za „nie-ideologią”. Grupy te zaczynają zbierać owoce myśli, które głosiły, ale których nie praktykowały. Jeden z moich wschodnioeuropejskich rozmówców stwierdził, że nasi demonstranci nie osiągnęli swych celów — przez możliwość potępienia, niczego nie zmienili. Ale czy sam fakt protestu (a w ilu państwach dozwolony jest protest dużej liczby obywateli przeciw wojnom lub choćby służbie wojskowej?) nie jest pierwszym prawdziwym krokiem w kierunku zmiany istniejącego stanu rzeczy? Poza tym protestujący obywatele naszego kraju czynią to wierząc, że mają do tego prawo tak moralne, jak i konstytucyjne. Nie przynależą do potajemnych politycznych organizacji działających tajnie i nie posiadających żadnej prawnej obrony w stosunku do wszechpotężnej władzy swego rządu. Oczywiście, że w Stanach Zjednoczonych istnieje też i represje. Policja działa; FBI oraz CIA sporządzają tajne listy potencjalnych rewolucjonistów, wiceprezydent potępia dysydenzizm tych, którzy idą za daleko w nieuznawaniu trwałych instytucji, a ci, którzy boją się o utratę swej władzy, walczą politycznie i ekonomicznie, by jej nie tracić. Jeśli nawet represje przybierają bardzo gwałtowną formę, to są one otwarcie nazywane „represjami”, gdyż istnieje zasada w naszym życiu politycznym, że każdy ma prawo powiedzieć: „To

nie jest świat, w którym chciałbym żyć. To nie są cele, za które chciałbym umierać lub zadawać śmierć innym. Nie chcę mieć rządu i administracji państwowej, która jest moim panem a nie moim sługą”.

Moja bardzo chaotyczna i niekompletna wypowiedź nie jest wołaniem o nową rewolucję. Mieliśmy już ich dość i to nieudanych. Ideologie nie są całkowicie błędne, jak również nie są całkowicie słuszne. Narasta we mnie strach, że któraś ze stron, rozmyślnie lub też zahipnotyzowana mistyką własnej ideologii, wystrzeli bombę i sprawi, że dla przyszłych generacji, jeśli takowe w ogóle będą istnieć, stanie się absolutnie niemożliwym określenie, kto z nas był bliższy „prawdy”. Filozofie polityczne, doktryny ekonomiczne, ustroje społeczne — przynajmniej wszystkie oficjalne — były prawdopodobnie wyrazem dążności do podniesienia godności, wartości i wygody bytu istoty ludzkiej na ziemi. Nie sądzę, aby ich egzegezą było usprawiedliwienie ogólnego samobójstwa. Miliony ludzi umiera z głodu, cierpienie i krzywd. Nasza planeta jest wyniszczana; nie jesteśmy w stanie zrekonstruować jej przy całej naszej wiedzy technicznej. Budujemy rakiety jedni przeciwko drugim, straszmy się zniszczeniem naszych wrogów, jeżeli nie zgodzą się na naszą „niezaprzeczną mądrość”. Prowadzimy utarczki o granicę, jak niegdyś nasi przodkowie o tereny łowieckie. Niewielu z nas pojmuje fakt, że kiedy ludzkość umrze, przestaną istnieć wszelkie granice państwowe, a każda doktryna polityczna stanie się spoiwem strzępkiem człowieczej rozumu.

Anarchia też nie może rozwiązać zagadnienia, z pewnością nie ten rodzaj międzynarodowej anarchii, jaka istnieje obecnie. Jedynie pragmatyczne i tolerancyjne społeczeństwo wszystkich ludzi może zapewnić początek odnowy. Nasze wszystkie polityczne i ekonomiczne filozofie zawierają pewne elementy pozytywne ale nie uniwersalne i nie wieczne, lecz jedynie pozytywne. Ufam jednak, że mamy szansę, aby pokonać nasze słabości i spróbować uczynić czymś pięknym tę plamkę we wszechświecie, którą jest Ziemia.

SANFORD L. CHERNOFF

koniec życia szczegółowe badania nad tym źródłem przeprowadził profesor Aleksander Birkenmajer, syn wspomnianego już Ludwika Antoniego Birkenmajera. Wyniki tych badań ukazały się pośmiertnie, dopiero w bieżącym roku, w wiodącym polskim czasopiśmie historycznym „Studia źródłoznawcze”. Wreszcie w ciągu ostatnich trzech lat rękopis był ponownie przedmiotem szczegółowych badań doc. Jerzego Zatheya. Jego wyniki, które podano tutaj w wielkim skrócie, stanowią treść wstępu poprzedzającego barwną reprodukcję autografu zawartą w pierwszym tomie „Dzieł wszystkich” Kopernika. Poligraficzne prace nad facsimile wykonane w Drukarni Narodowej w Krakowie przy współpracy Oddziału Krakowskiego Państwowego Wydawnictwa Naukowego trwały ponad dwa lata. Wydawcy postawili sobie za zadanie, by uzyskać maksymalne zbliżenie do oryginału. Jednocześnie główny nacisk położono na aspekty naukowe reprodukcji (wierność i estrość w oddaniu duktury pisma i rysunków Kopernika), z zachowaniem walorów estetycznych rękopisu. Przy-

jęto technikę barwnego fotooffsetu, przy użyciu rastra o 3 600 punktach na cm², z zastosowaniem farby czarnej dla pisma i jasno brązowej dla tła, a czerwieni tam, gdzie w rękopisie występuje czerwony atrament. W kolejnych korektach porównywano każdą stronę facsimile z odpowiednią stroną oryginału, uzyskując — zdaniem fachowców — stopień wierności utrzymany w granicach 85-90%. Czytelnik, niestety, nie będzie w stanie ocenić wierności reprodukcji, o ile sam nie porówna jej z unikalnym pierwowzorem.

Wydawcy stali na stanowisku, by facsimile pozbawione było wszelkich cech falsyfikatu. Dlatego nie użyto papieru czerpanego, pozostawiono dość szerokie białe marginesy wokół brzegów poszczególnych kart, a całość wraz ze wstępem, któremu towarzyszy czarno-biała dokumentacja fotograficzna wywodów naukowych prof. Zatheya, opatrzono w nowoczesną oprawę, której koncepcja graficzna będzie wspólna dla wszystkich trzech tomów „Dzieł wszystkich”.

PAWEŁ CZARTORYSKI